

## Erdvė lietuvių mįslėse

AELITA KENSMINIENĖ

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

ANOTACIJA: Staipsnyje, remiantis lietuvių objektų (arba tikrųjų) mįslių medžiaga, aprašomi mįslių kuriamo pasaulio erdvę sudarantys motyvai, parodomi pagrindiniai erdvės kūrimo principai ir sukurtos erdvės savybės.

RAKTAŽODŽIAI: mįslės, erdvė, judėjimas, atvirumas, integralumas.

### PERSPEKTYVA IR AKIRATIS

Pasak filosofo Arūno Sverdiolo, erdvės sąvokos plėtojimui esminė yra egzistencinės ir teorinės erdvės prieštata. Teorinį požiūrį išreiškia vadinamoji Dekarto (*Descartes*) koordinacių sistema. „Praktinės orientacijos erdvė visai kitokia negu naujųjų laikų mokslų teorinės orientacijos erdvė – regimą panoramą organizuoja regėjimo taškas (paprastiausias pavyzdys: artimesni daiktai „atrodo“, arba regimi, didesni, o tolimesni – mažesni). Patalpinus teoretiką – nesuinteresuotą stebėtoją erdvės skalių sankirtoje, jis nebegali skaičiuoti atstumų kiekybiškai lygiai taip pat, kaip laiko skalėje patalpintas stebėtojas. Tad erdvės matmenys pasirodo ne kiekybiškai graduoti, o kokybiškai artikuliuoti – organizuoti perspektyvos. Egzistencinė erdvė skleidžiasi kaip kokybiškai apibrėžta koncentrinė sąranga centras–periferija...“ (Sverdiolas 1996: 285). Mįslėse, ypač kalbančiose apie teoriškai itin tolimus objektus, puikiai atsiskleidžia perspektyvos veikimas: *Vidury dvaro blynas karo (Mėnuo)* LTR 1116/40; *Ant trobos kertės duonos riekelė (Mėnuo)* LTR 29/148; *Lauko gale puodas plyšta (Aušra)* LMD I 240/1033. Žvelgiant iš žmogaus pozicijos, mėnulio dydis atrodo kaip blyno ar duonos riekelės. Panaudojant mįslių kūrėjų puikiai įvaldytas, tarsi savaimė jiems suprantamas poetines priemones, to „atrodo kaip“ atsisakoma, taigi sutapatinami skirtingi objektai, o kartu ir atsisakoma tolimos perspektyvos, priartinama, padaroma pasiekiamą erdvė.

Egzistencinė erdvė, anot A. Sverdiolo, priešingai negu teorinė, yra ribota, o jos riba – akiratis. „Mes visuomet matome erdvinius daiktus iš taško, kuriame esame,

iš pozicijos, kurią lemia mūsų kūnas“ (ten pat: 291). Sena minklė, perduodama pasakojamosios tradicijos kaip pasakos dalis (ATU 922), tačiau 1936 m. Antano Mažiulio užrašyta kaip atskiras vienetas (yra ir daugiau užrašymų), teigia labai panašiai: *Kur žemės vidurys? Atsistojai ir sakyk, kad vidurys. Jei netiki – teišsimieruoja* LTR 878/94. Kita populiarė mįslė rodo sąmoningą akiračio suvokimą: *Doiem pupom visą lauką apseja (Akys)* LTR 407/218–3. Žmogus – ne tik centras, bet ir erdvės modeliavimo etalonas, nes kiti objektai atkartoja jo struktūrą ar veiksmus: *Akmens kojoms, medžio liemu, stiklo akys, šiaudų kepurė (Gyvenamas namas)* LMD I 867/2–22; *Pakulinė širdis, taukų sėmėga, auksinė kepurė (Žvakė)* LTR 4639/15; *Tėvo juosta nesujuosiamas (Kelias)* LTR 469/27–6; *Eina pirtin juodas, išeina raudonas (Vėžys)* LTR 450/295–18; *Baltą valgo, juodą šika (Balana dega)* LTR 13/420.

Tačiau kai užminimuose vaizduojama tolimesnė arba glaudžiau su mitiniu mąstymu susijusi lokalizacija, žmogaus, stovinčio ant žemės paviršiaus, akiratis tarsi praplečiamas papildomu žinojimu, atsiranda tam tikro visažiniškumo: *Už jūrų marių tašo, pro langą skiedros tykšta (Saulės spinduliai)* LTR 3272/33; *Lėkė paukštis pro Dievo namus* [kituose variantuose – *pro aukštą kalną* LMD I 702/18] *ir sako: „Ak Dieve, mano proca dega“ (Bitė, lėkdama pro bažnyčią)* LTR 807/1138; *Stovi qžuolas, ant to qžuolo doylėlika šakų, ant tų šakų po keturis lizdus, o šituose lizduose po septynis paukščius, kožnas turi savo vardą (Vienas metas. Doylėlika mėnesių. Kiekvienoj savaitėj yra septynios dienos, ir kiekviena diena kitokį vardą turi)* LTR 552/1121; *Vidury marių ugnis dega (Virdulys)* LTR 1867/7; *Kryku bylė du debesyj, kikimieža vandenyj, o siaubutis peleny (Perkūnija, vėžys, ugnis)* LTR 597/552; *Danguje skylė, žemėje skylė, par vidurį ugnis ir vanduo (Virdulys)* LMD I 723/114; *Kad atsikeltų – dangų paremtų, kad prašnekėtų – daug pasakytų, kad rankas turėtų – vagį pagautų (Kelias)* LTR 451/343–13.

A. Sverdiolas ribotą žmogiškąją erdvės matymą lygina su dieviškuoju: „Dievo visaregystė reiškia, kad jis yra visuose erdvės taškuose kartu ir mato daiktus iš visų galimų perspektyvų. Jam visa kas yra čia ir dabar. Dievas, matęs viską vienu metu iš visų galimų taškų, neturi nei akiračio, nei perspektyvos. Tai mūsų žvilgsnio priešybė, kurios negalime patirti, negalime net įsivaizduoti, o tiktai spekuliatyviai ir negatyviai konstruoti, suprasti Dievo visaregystės abstrakciją ir per ją suvokti tai, ko negalime patirti“ (ten pat). Mįslės yra labai senas žanras, turintis su sakraliąja sfera susisiekiiančias ištakas. Tad jose galėtų glūdėti pastangos suprasti tai, ko negalime patirti, – jei ne pabūti visuose erdvės taškuose, tai bent pasižiūrėti iš kitos perspektyvos.

## ERDVĖS VAIZDAVIMO PARADIGMA

Kaip pažymėjo Balkanų mįsles tyrusi rusų mokslininkė Tatjana Civjan, semantinių ryšių tarp įvairių mįslių žodyno elementų nustatymas ir iš jo išplaukianti tam tikra semantinė sistema, suteikianti suvokimą apie pasaulio modelį, įmanoma tik tiriant mįslių masyvą kaip vieningą tekstą. Autorė metaforiškai perteikia mįslėse esančios informacijos ryšius: tam tikra semantinės informacijos apimtis apie pasaulio modelį sudėta į tinklą, kurio mazgai – denotatai, mįslės žodynas [arba įminimai – A. K.] – susieti operatorių [užminimų sudedamųjų dalių – A. K.]. Pabandžius pakelti vieną mazgą, su juo kyla visas tinklas (Цивьян 1978: 82–83).

Mįslių kūrėjus įkvėpusių realių objektų pasaulis matyti atvertus kol kas turimos stambiausios mįslių publikacijos – „Lietuvių tautosakos“ (LTt) penkto tomo – turinį, parodantį mįslių suskirstymą pagal jų įminimus. Čia yra keli šimtai pavadinimų – viskas nuo smulkmenų iki reiškinių, žmogaus suvoktų stebint pasaulį ir save, naudotų ar matytų. Tuo tarpu mįslių tekstų pasaulį sudaro kur kas mažesnė įvairovė. Tai, kad mįslių metaforose naudojama daug mažiau objektų, nei įvardijama atsakymų visumoje, pastebėjo dažnas mįslių tyrėjas (Kaivola-Bregenhøj 1977: 66; autorė teigia, kad kiekvienas), šiame kontekste ne išimtis ir lietuvių mokslininkai. Rimantas Skeivys pabrėžia, kad „mįslių metaforose įvaizdžiais naudojamas žymiai mažesnis objektų skaičius ir ne smulkmė <...>“ (Skeivys 1997: 188). Autorius mano, kad dangaus reiškinių retumą metaforose galima paaiškinti tabu teorija, pasak kurios, mįslių paskirtis kadaise buvusi maginė, arba tuo, kad meniniai įvaizdžiai pirmiausia buvo renkami iš tiesiogiai supusios aplinkos (ten pat: 173). Iš visos augalijos įvairovės ažuolas, liepa, pušis ir linas dažniausi metaforose esą todėl, kad jie lietuvių laikomi tipiškiausiais ir patraukliausiais jų simbolizuojamomis ypatybėmis (ten pat: 176). O buities objektai atrenkami arba itin raiškūs savo estetinėmis savybėmis (ten pat: 193), arba „kokios nors vidinės prasmės šiame atrinkime įžiūrėti negalima“ (ten pat: 188). Visi šie paaiškinimai pagrįsti, bet kai tokia atranka yra būdinga visam mįslių masyvui, galima ieškoti ir vienos bendros priežasties. Vidinė prasmė gali būti ir visai paprasta – tradicijos kaita ir nykimas: „Populiarios senų mįslių konstrukcijos panaudojamos, kuriant naujas mįsles“ (Grigas 1968: 34). Tačiau, remdamasi savo patirtimi, drįsčiau teigti, kad tradicija neretai skrupulingai išlaiko tik mįslės užminimus, o įminimai tiesiog parenkami iš didelės semantiškai ar kitaip giminingų objektų aibės (abejonės dėl mįslių įminimo galimybių ir mįslės, kaip loginio uždavinio, funkcijos svarbumo plačiau išdėstytos Kensingienė 2002: 153). Pastaruoju metu Savelijaus Senderovičiaus iš Kornelio universiteto (Itakė, Niujorkas) išsakyta dar radikalesnė nuomonė apie mįslių įminimus – jie yra ne išprendžiančios arba atskleidžiančios tiesą, o tikrąsias tekstų reikšmes

maskuojančios sudedamosios mįslių dalys (Сендерович 2008: 160–166). Šis autorius, apžvelgdamas reikšmingiausius pasaulio mįslių tyrimus, kaip didelį Roberto Petscho, Roberto Liehmanno-Nitsches ir Archerio Taylora laimėjimą nurodo tai, kad, siekdami sukurti klasifikaciją, įminimą jie nukėlė į antrą vietą ir taip įgyvendino naują stebėjimo lygmenį. Jų darbai parodė, kad mįslingi aprašymai (mįslė be įminimo) sudaro atskirą pasaulį, turintį ribotą skaičių paradigmu ir motyvų, t. y. persmelktą vidinės atrenkamosios giminystės sistemos (ten pat: 183–184).

Dėl šių mįslių ypatybių jų užminimai gali būti nagrinėjami atskirai, be atsakymų. Norint pateikti bendrą didžiulio lietuvių mįslių masyvo vaizdą ir siek tiek apsidrausti nuo išvalgų subjektyvumo, remiamasi populiariausiomis mįslių versijomis – tokiomis, kurias sudaro ne mažiau kaip 35 užrašymai (viršutinė riba siekia kelis šimtus). Tokių populiariesnių versijų susidarė maždaug keturi šimtai. Dėl vietos stokos jos čia neskelbiamos. Prieš pateikiant populiariausių versijų erdvės objektų paradigmą, reikėtų pažymėti keletą su erdvės vaizdavimu mįslėse susijusių išlygų.

Pažymėtina, kad tik 40 procentų tiriamų mįslių užminimuose esama aiškaus erdvės vaizdavimo: *Du ratu pagiry stovi (Ausys)* LTR 407/357-4; *Mįslių tėvas klane guli (Liežuvis)* LTR 69/661; *Miške gimęs, miške augęs, parėjęs namo, prie mergos pristojo (Ratelis kalavartas)* LTR 542/74; *Aplink stubą ežerai (Langai)* LTR 210/216-9. Kai kada mįslių vaizduose apskritai nėra erdvės parametru: *Žiba kaip žaltys, ėda kaip arklys (Dalgis)* LTR 324/320; *Žiemą brolis, vasarą molis (Krosnis)* LTR 374/2583-4; *Neserga, o vis dejuoja (Kiaulė)* LTR 1094/189; *Du kartu gimsta, vieną kartą miršta ir velnio nebijo (Gaidys)* LTR 823/161-71; *Kas perka, tas nesinaudoja. Kas dirba, tam nereikia. Kas naudojasi, tas nežino (Karstas)* LTR 5311/1255; *Be dūšios, be kvapo, teisybę pasako (Laikrodis)* LTR 451/359-7; *Pats nieko nevalgo, o kitus maitina (Duonos kepalas)* LTR 1902/8-26. Mįslės, kurių vaizduose tiesiogiai neįvardijami erdvės parametrai (turima galvoje vaizduojamojo objekto lokalizavimas), sudaro maždaug vieną trečdalį tiriamos medžiagos. Kartais itin sudėtinga nuspręsti, vaizduojama erdvė ar ne, nes jos suvokimą formuoja ne tik objekto padėtis vaizduojamoje erdvėje, bet neretai ir vien tik objekto, jo dalių ar fizinių savybių egzistavimo konstatavimas ir iš patirties išivaizduojamos erdvinės jo savybės: *Meška su kišenium (Krosnis)* LTR 1305/220; *Ruda rudinė, žalia kepurė (Morka)* LTR 405/228-3; *Šimtų šimtai brolių viena juosta juosi (Šiaudų kūlys)* LTR 3538/219; *Vasarą eglė, žiemą karvelė (Karnapė)* LTR 597/87; *Sudžiūvėlė sukepė nei paci ėda, nei kitam duoda (Spynytė)* LTR 2743/11. Iš esmės, nors lokalizacija neįvardijama, tam tikrų erdvės aspektų šiose mįslėse esama, todėl kai kada jos į erdvės motyvų paradigmą įtraukiamos (atsižvelgiama į kiekvieną konkretų atvejį, kai ryškesnės vaizduojamojo objekto

erdvinės savybės). Kiek daugiau nei dešimtadalyje populiariausių versijų vaizduojama vien „kūno geografija“: *Kur buvęs, kur nebuvęs, čiupt už bobos bambos (Klemka)* LTR 1658/163-7; *Atmeta vieną rietą, atmeta antrą rietą, į tą vidurį kiša plaukuotą (Arklį kinko į ratus)* LTR 438/98-7; *Užminsiu mįslę, per pilvą gyslę, po kojų veselija (Verpia rateliu)* LTR 2045/60; *Slenku pilvu – taukš! (Uždarymas langinės)* LMD I 723/95. Kiek mažiau nei dešimtadalyje mįslių esama tik erdvinių niuansų vaizdui suteikiančių veiksmažodžių,rieveksmių ir priešdėlių: *Toli žirgas žvengia, arti kamanos skamba (Žaibas ir griauštinis)* LTR 4368/397; *Įkiši – marma, ištrauki – varva (Svirtis ir viedras)* LTR 1192/384; *Atbėga biesytis, užrietęs nosytę (Rogės)* LTR 436/154-52; *Negyvas gyvą velka (Šukuoja utėles šukomis)* LTR 3978/32-4; *Prašau tavęs, lipk ant manęs (Patalas)* LTR 2325/412-12. Pastarieji du erdvės aspektai į motyvų paradigmą įtraukiami.

Žemiau išvardijami dažniausiai mįslių erdvę kuriantys motyvai, būdingi maždaug 400 populiariausių versijų (išdėstyti eilės tvarka pagal dažnumą):

**Kūnas, apranga (41):** šonas, galva, kojos, [bobos] plyšys, apie plyšį, [mergos] apačioj skyla, ant kepurės, ant rankų / kai paimi į rankas, užantyje, per pilvą gyslę, po / tarp kojų veselija / gale pilvo jomarkas, šiknon žiūri, jam šikynėj, kelnėse, kušy rakštis, šaly bamba, capt už (bobos) bambos, per akis išlindau, atmeta kinką, kojom mina, pilvu trina, žiojas, kiša, pilvas su pilvu, plaukas su plauku, vidury, ant ponios lipdamas, į skilandį šmakšt, kišenėn deda, lipk ant manęs, slenku pilvu, jaučio / aukso rage, akmens kojos, medžio liemu, stiklo akys, šiaudų kepurė, lino širdis, šiaudų drabužis, sidabro galva, čia du ragai, čia du ragai ir t. t.

**Namas, namo vidus, namai (37):** tupi kampe, namo žiūri, eina namo, sėdi ant stogo, pilna papečėlė, trobelė, pilnas namas, kamarėlė, gryčioj – ūlyčioj, po slenksčiu loja, tamsioj seklyčioj, ant sienos pakabintas, po suolu susirangė, namie palieka, namai per langus išlindo, duris atidaro, pro langą skiedros lekia, šmakšt į uždurėlį, po trobą pavaikšto – kertėj atsistoja ir t. t.

**Sodyba (28):** pilnos laktelės, ant laktos – žemėj, pirtį – lauke, aplink stubą, stovi šakės, ant šakių avilys, tvoron įkišta, per vartus žiūri, pilnas tvartas, tvarte – lauke, pakluonėj, daržinėj ant ratų, aplink šulnį / pirtį / gryčią takas, ant lentos – ant tvoros, per tvorą mestas, traukia apie pirdžiaus klojimą, pirtį pargriovė, visas tvoras išgriovė, vartus kilnoja, įeina [į tvartą] – išvaiko, namams lenkias – laukams užpakalį rodo, eina pirtin – išeina, penki tvartai, vienos durys ir t. t.

**Miškas, krūmai (26):** miškan žiūri, pagiryje stovi, miške atsigulęs, eina miškan, nuėjau miškan, parsinešiau, visa giria linktelėjo, visą / žalią girią pakėlė, visas girias

išgriovė, po karklynus, po girią sklaidė, miške gimęs, miške augęs, girioj kirstas, visas miškas lygus ir t. t.

**Laukas, dirva, žemės paviršius (22):** laukan žiūri, gale lauko pastatytas, gale lauko verda, gale lauko (bačka trūko), lek per lauką, visą lauką apsėja, visą lauką apkeverzoja, visą lauką apibėga, visus laukus aplaksto, po laukus laksto, laukan eina, išėjęs į lauką, lauke sutikęs, vaikščiojo po pievelę, išbarstė, stirtą meta, pusnys, baltos lankos, balta dirva, laukas nematuotas, sidabro laukas, lygūs laukai be takų, ant žemės, žemėn meta, žemę kloja ir t. t.

**Interjero dalis, daiktas, indas, talpa (21):** mažam puodely, mėsos puode, ant raudonų kiaušinių tupi, kamuolys, pilna marška, bačkelė, viduje, vienoj lovelėj guli, ant gyvo stalo valgo, aukso krėslė, pilnas puodas mėsos, viename lopšyje supasi, varstotas, skrynina nepakeliama, daili / maža bačkelė, stalas šneka, seni kubilai ir t. t.

**Medis, augalas (13):** stovi ąžuolas, ant to ąžuolo dvylika šakų, viršum medžių, į medį lipa, įtūpė į medį be šakų, keturios pušys liemenimis mušės, eglė / ąžuolas griuvo, ąžuolai be šakų, ąžuolas ąžuolinis, šimto šakų šakotinis, ąžuolėlis kankalėlis, devynšakis devynlapis, keturšakis keturlapis, ant viršūnės, lino liemu, ant viršaus ir t. t.

**Dangus (12):** ant dangaus, danguj, dangų paremtų, būt dangus sugriuvęs, dangų laižo, dangun bezda, Mėnuo / Saulė teka.

**Žemiau žemės ir vandens paviršius (11):** po žeme gieda, žemėj, šuliny, į duobelę myža, po žeme lando, šulinys be dugno, po ledu, balyno balaitėj / geležinėj balaitėj nuklimpo, įmestas į vandenį, vandeny gimęs, vandeny augęs.

**Kalnas, kalnelis (10):** per kalnelį nesueina, sužvingo ant aukšto kalno, tarpu dviejų kalnų, kalnais nuginiau, kalnais parginiau, ant bubino kalno aria, kalnus klonius varčiau, ritasi per aukštus kalnus, dundulis kalnas.

**Erdvės niuansus atskleidžiantys priešdėliai (10):** atbėgo, atpūruoja, atvažiuoja, ateina, atskrido, parsinėšė, pastačiau, pašaukiau ir pan.

**Abstraktus erdvės suvokimas (9):** aplinkui – vidury, aukštai pakabintas, čia būk, toli žvengia – arti skamba, lekia aukštyn, žemyn lipo, aukštyn šiko.

**Vanduo ir jo paviršius (7):** klane guli, vidury marių kūrenas, už marių tašo, eina upėn, per marias lėkė, ledą prapirdeno, ežerai.

**Dvaras, pilis, miestas (7):** ant kuolelio – dvarelis, dvarelyje – tūkstančiai, dvare, vidury dvaro, aukštą pilį pastatys, pailgi dvarai, mieste pirktas.

**Tiltas (6):** po variniu tiltu, septynios mylios tilto, gale (už) tilto, ritasi per geležinį tiltą, pastato tiltą.

**Kelias (4):** eina keliu, traukia iš kelio, kelių keliai.

**Pasaulis (4):** visą svieta rėdo, griuvo per visą svieta, eisiu saulės / pasaulio pažiūrėti, po visą pasaulį išlaksto ir pan.

**Šventa / vieša vieta (2):** į bažnyčią / šokiusėjau, lėkė pro Dievo namus.

**Įvardyta vietovė (1):** atlėkė iš Gudavijų / Rymo žemės / Rudaminos.

Kaip matyti iš erdvę vaizduojančių užminimų paradigmos, erdvę išreiškianči leksika nėra itin įvairi. Dažniausiai mįslių tekstuose vaizduojama įprasta erdvė – nuosavas kūnas, namas ir tai, kas jo viduje, sodyba ir kas joje, dirva, laukas, kalnelis, kelias, miškas – ir visa tai išsidėstę ant žemės paviršiaus. Ši erdvė užpildyta realaus pasaulio objektais, tačiau turinčiais neįprastų savybių ar keistai derinamais. Nors artimiausia lokalizacija – namas, sodyba ir jų vidus – kai kada vaizduojama gana buitiškai (*Papečy pliauska...* LTR 1541/27; *Pilnas tvartas žalų karvių...* LTR 3501/148; *Pilnos laktelės baltų vištelių...* LMD I 216/26), vaizduojant šiek tiek tolimesnę, nors ir pažįstamą valstiečiui erdvę (lauką, dvarą ir mišką), buitiškumo nebelieka – *Sidabro laukas be takų...* LTR 472/14–6; *Stovi kuolelis, ant kuolelio dvarelis...* LTR 2718/33; *...visa giria linktelėjo* LTR 823/159–8, *Lydeka panėrė, visą girią pakėlė* LTR 874/405–10; *Geležinėj balaitėj nuklimpo kumelaitė...* LTR 1001/375–21; *Žala karvė dangų laižo* LTR 4222/172; *Aklas karvelis visą pasaulį aplaksto* LTR 3185/211–5. Čia reikėtų prisiminti daugelio tyrėjų išsakytą nuomonę, kad mįslės, ypač jų ankstyvosios formos (ritualiniai klausimai ir atsakymai, keningai), turi ne tik buitinę, bet ir sakralią reikšmę, jose mikrokosmą atitinka makrokosmas. Namas, sodyba, kalnas ar medis gali būti nuolat vaizduojami mįslėse dėl to, kad jie reiškia pasaulio centrą, apgyventą ir sakralią erdvę. O toks gausus ir palyginti atviras kalbėjimas apie kūną nėra vien hedonistinis geismų kiršinimas; jis galbūt atlieka lytinio auklėjimo funkciją (Сендерович 2008: 164) ar teigia gyvybinę energiją, nugalinčią negyvumą (plačiau žr. Kensingienė 2003).

## PAGRINDINIAI ERDVĖS KONSTRAVIMO PRINCIPAI

Mėslė ų tekstų erdvė itin daųnai kuriama panaudojant opozicijas<sup>1</sup>, kurios įvairiai išdėstomos viena kitos atųvilgiu: centras – periferija (ypač vidus – išorė), horizontalėje (toli – arti), vertikalėje (aukštai – ųemai) ir pan. Labai ryškus dėmuo, tiriant mėslė ų erdvę, yra dinamiškumas ir statiškumas. Kartais erdvės pateikimą sunku išskaidyti į grynai vertikalų ar horizontalų, nes viename tekste būna abiejų požymių: *Šonas ųyla, ųonas ųqla* (horizontalus aspektas), *galva dųiūsta, kojos pūsta* (vertikalus aspektas) (*Durys*) LTR 345/100; *Dvi seselės per kalnelį* (vertikalus aspektas) *nesueina* (horizontalus aspektas) (*Akys*) LTR 421/542-22. Tas pat su dinamiškumo ir statiškumo skyrimu – jis neretai yra sąlygiškas, nes vaizduose, pasiųyminčiuose statišku erdvės suvokimu, galima įųvelgti ir tam tikrų dinamiškumo niuansų, kai erdvė juda garsas, ųvilgsnis ar statiškame objekte esama dinamiško turinio: *Toli ųirgas ųvengia, arti kamanos skamba* (*ųaibas ir griautinis*) LTR 4368/397; *Raudonas ųnelis po slenkščiu loja* (*Lieųuvis*) LTR 67/207; *Laukas arklys per vartus ųiūri* (*Mėnuo*) LTR 597/27; *Gale lauko puodas v e r d a* (*Skrudzėlynas*) LTR 1123/56-16.

Tekstas *Lydeka panėrė, visą girių pakėlė* (*Dalgis*) LMD I 679/28 apima dviejų judėjimo kryptčių vertikalį opoziciją (*panėrė* – ųemyn, *pakėlė* – aukštyn). Vektorių ar pozicijų supriešinimas mėgstamas kuriant vertikalų erdvės matymą: *ųemyn lipa, aukštyn ųika* (*Grąųtas*) LTR 346/369; *Tirnags titirnags, aukštyn lipdams, zemien kiaušius leidi* (*Apvynys*) LMD I 710/8; *Gaidys ant laktos, o ųarnos ųemėj* (*Varpas*) LTR 712/164; *Uų sniegą baltesnis, Uų anglį juodesnis; Uų namą aukštesnis, Uų slenkščį ųemesnis* (*Šarka*) LTR 3644/1833. Opozicijos panaudojamos ir vaizduojant horizontalią erdvę: *miške gimęs / augęs – pareina namo; Eina miškan – namo ųiūri, eina namo – miškan ųiūri* (*Kirvis*) LTR 978/23-6, *Eina jautis į upę gerti, o pilvą namie palieka* (*Uųvalkalus neša skalbti*) LTR 3711/244, bet jos yra susietos judėjimo. Mėgstamos centro ir periferijos opozicijos, kurias jungia tose opozicijose esantis objektas ir jo paties kūno dalys: *Pana pirty, kasos lauke* (*Morka*) LTR 740/25; *ųydas pirty, ųydo barzda lauke* (*Ridikas*) LTR 3761/69; *Aplink apųėlę, vidury skylė* (*Vainikas*) LTR 1500/135.

Smarkiai išreikštas yra dinamiškos horizontalios padėties erdvėje suvokimas: *traukia tinklą aplink klojimą, visą lauką apsėja, eina keliu / per laukus, visą lauką apkeverzoja, girion eina, namo eina, nuėjau į mišką, parsinešiau, per marias lėkė* ir kt. Statiška horizontali padėtis erdvėje, išskyrus kelis atvejus, kai poetiniai vaizdai artimi pasaulio modeliams, yra gana buitiška: *tupi kampe,*

1 Reikia pasakyti, kad toks vietos įvardijimas opozicijomis yra daugiau nei vien erdvės kūrimo principas; jis yra dalis mėslėms būdingos prieštaravimų, nesuderinamumo logikos, paveikiančios įvairiausių poetinių vaizdų aspektus.



*gale lauko pastatyta, pagiryje stovi, miške / ežioj atsigulęs*. Apskritai horizontalią triadą *namai – laukas – miškas* galima išskirti kaip atspindinčią pagrindines mįslių erdvės sferas greta vertikalios *dangus – žemė – požemis*, nes erdvės skirstymo į pasaulio šalis, būdingo mitiniam erdvės įprasminimui (Vėlius 1992: 175), mįslėse faktiškai nebūna. Šių triadų dėmenys nėra vieni kitų atitikmenys. Tiek vertikalią, tiek horizontalią triadas gali pratęsti *vanduo*, kuris šiaip gali būti visur ir visoks: reikšti substanciją ar svetimą erdvę, horizontalioje ašyje žymėti tolimesnę lokalizaciją nei miškas, vertikaloje – sutapti su požemiu, o atsižvelgiant į įminimus – būti glaudžiai susijęs su dangaus sfera (*Ant marių virkščių kuokšta (Mėnuo)* LMD I 246/17; *Šulny lėkštė (Danguj mėnulis)* LTR 68/341; *Gale lauko katilėlis plauko (Saulė)* LTR 618/69-6). Pavyzdžiui, *marios* reiškia tolimą horizontalioje erdvėje išsidėsčiusią lokalizaciją – *Paukštė šmaukštė per marias lėkė, vodega gvoztum rėkė (Šautuvo kulka)* LTR 591/4-24; *Anoj pusėj marių žirgas žvengia, o šioj pusėj kamanos blizga (Perkūnija)* LTR 337/848; *Už marių pušį kerta, į langus skiedros terška (Saulė teka)* LTR 1192/630. Esama ir tokių pavyzdžių, kuriuose, norint išreikšti ypatingą nutolimą erdvėje, pasitelkiamos geografinės sąvokos: *Turkų žemėj žirgas žvengia, lenkų žemėj kamanos blizga (Griaustinis ir žaibas)* LTt V 5523; *Atskrido paukštė iš Rasiejos, suvijo lizdą rakeciejaus, sudėj kiaušinį šimtatrynį (Agurkas)* LTR 1138/134-13; *Atlėkė paukštis iš Vengrijos, svetimos žemės karalijos, krovė lizdą ašutinį, dėjo kiaušą šimtatrynį, perė vaiką – vilką pliką be ausų (Agurkas)* LTR 873/385-2; *Parlėkė paukščiai iš Rymo žemės, sukrovė lizdą – šekelinį, padė kiaušinį – šimtatrynį, išperė vaiką – kikieliuką (Aguona)* LMD I 257/351. Tačiau šie pavyzdžiai nepriklauso mįslių tipų pagrindą sudarančioms stambesnėms versijoms.

Horizontali erdvė mįslių vaizdų pasaulyje nutolsta labiau nei vertikali, ir tai suprantama, nes ir realiame pasaulyje ji buvo labiau pasiekiamą ir pamatuojama kitais matais, o ne vien žvilgsniu, pasiekiančiu tik virš medžių viršūnių esančius šviesulius ar padangę ir debesis. Galbūt dėl to natūraliai laiko ir erdvės kategorijos kartais matuojamos (arba maskuojamos) viena kita – *septynios mylios tilto = septynios savaitės sakralaus laiko: Septynių mylių tiltas, už to tilto kvietka – visam svietai patieka (Gavėnia ir Velykos)* LTR 1979/76. Sakralų laiką ar ypatingą laiką trūkį gali reikšti ir *kelias* (apie tai, kad galvoje turimas ne šiaip *kelias*, sufleruojama žodžiai *keliu ne keliu*): *Ašėjau keliu ne keliu, radau tašą betašant, gegutę bekukuojant, mėno ratą beringuojant (Šermenys)* LMD I 216/74. Mįslė turi 23 variantus (šis užrašytas 1886 m.), kituose variantuose sakoma: *saulės ratą beringuojant* LTR 873/353-1, *aukso vartai linguoja* LMD I 702/151; dauguma atsakymų yra *šermenys, laidotuvės*, kiti atsakymai – *laikrodis* LTR 98/87, *kunigas mišias laiko* LTR 1525/21, *žvakė prie karsto* LTR 66/1352. Žvelgiant tarsi nuo kito galo, *kelias* – realaus pasaulio objektas (t. y. mįslės atsakymas) užminime maskuojamas *qžuolu*:

*Ažuolas nukrito per visą svieta, genys kapoja per visą vieką (Kelias ir arklys)* LTR 888/955. Daug versijų ir variantų turinčioje mįslėje apie metus *qžuolas*, o kartais tiesiog *medis* vaizduojamas kaip akivaizdus pasaulio medžio archetipas, idealiai tinkantis suprantamai pavaizduoti erdvėje sudėtingą laiko matavimo hierarchinę sistemą: *Stovi qžuolas, tame qžuole – dvylika šakų, tose šakose – po keturis lizdus, tuose lizduose – po septynis paukščius (Metai, mėnesiai, savaitės, dienos)* LTR 3229/60 (plačiau apie laiką mįslėse žr. Kėnsminienė 2009).

Tam tikrų erdvės niuansų įvedama apibūdinant veiksmus prievaisiais – *paskui sėlina* – ar tiesiog veiksmožodžių priešdėliais – *ateina, atskrido, nuėjau, parsinešiau, nuginiau, parginiau*, – visi jie glaudžiai susiję su žiūros tašku ir judėjimu: *Du štarai štarina, du vanagai kabina, šnypšlys nabagas paskui sėlina (Aria)* LTR 318/1-19; *Ateina ubagas ant dviejų kriukių, sermėga šimto stukų, burna kauko, barzda mėsos (Gaidys)* LMD I 187/169; *Atlėkė paukštis be sparnų, įkando žmogui be dantų (Kulka)* LTR 874/423-1; *Avelė bėgdama priėda (Špūlė)* LMD I 263/25; *Kuolą įkalė, skylę nusinešė (Atlikus gamtos reikalus)* LTR 436/155-29.

Vertikalus erdvės suvokimas dažniausiai susijęs su savotišku centru – žmogumi, esančiu savame būste. Viršutinė riba sutampa su regėjimo lauku: *ant aukšto kalno, dangų paremtų, dangų laižo*, bet dažnesnis aukštis yra už arklių didesnis, *ant stogo sėdi, į medį įlipa: Sužvingo žvingilas ant aukšto kalno, sidabro galva, kanapių uodega (Varpas)* LTR 618/74-6; *Kad atsistočiau, dangų paremčiau (Kelias)* LTR 217/105-43; *Už šunį mažesnis, už arklių didesnis (Balnas)* LTR 1872/25-8; *Visas miškas lygus, tik doi pušys aukštesnės (Kubilas su ausimis)* LTR 1658/163-9.

Kai kuriose mįslėse viršutinė lokalizacija vaizduojama statiška: *Senas senelis ant stogo atsisėdęs pypkę rūko (Kaminas)* LTR 618/110-2 (tačiau pypkės dūmas irgi juda). Kai kur minimalus judėjimas atsiranda tarsi kylant žiūros taškui: *Akmens kojos, medžio liemu, stiklo akys, šiaudų kepurė (Namas)* LMD I 242/31; *Stovi kuolelis, ant jo dvarelis, tame dvarelyje šimts milijonų (Aguonos)* LTR 2897/26; *Stovi šakės, ant tų šakių avilys, ant to avilio kamuolys, ant to kamuolio miškelis (Žmogus)* LTR 4375/6-17; *Auga qžuols qžuolynas, šimto šakų šakotinis, ant tų šakų po lizdelį, tam lizdelyj po kiaušėlį (Kanapė)* LMD I 723/32.

Žemiau šio centro žvelgiama palyginti retai ir nelabai giliai: *Šulinyje lėkštė (Mėnulis)* LTR 279/27-8; *Raudonas gaidukas po žeme gieda (Burokas)* LTR 829/77-8; *Mėlynas balandis po žeme landžioja (Plūgas)* LTR 597/386. Pavienėse mįslėse esama ir įspūdingų gylių: *Mano brolis skrad žemę nuėjo – raudonas kelnes rado (Burokas)* LTt V 5706. Tačiau gyilis *po žeme* labai priartėja, išgirdus atsakymą *burokas*. Dinamišką erdvės matymą, žemyn nukreiptą vektorių, sukuria judėjimą ar skverbimąsi žemyn vaizduojantys tekstai: *Pramuši ledą – rasi sidabrą, pramuši sidabrą – rasi auksą (Kiaušinis)* LTR 1039/2076; *Keturi broliukai vienon*

*duobutėn myža (Karvė melžia)* LTR 1282/42. Pastarajame pavyzdyje tam tikru atžvilgiu į apatinę sferą nukreipia ir žemoji leksika (*myža*). Šiaip mįslėse yra labai mėgstama simetrija, tiek sintaksės, tiek semantikos lygmenyje. Tad galima spėti, kad toks ne itin dažnas kalbėjimas apie erdvinę apačią yra tarsi kompensacija mįslių tekstuose smarkiai išreikštam kūniškumui, kuris atlieka nužeminančią funkciją. Be to, dažnai buvimą žemiau pagrindo išreiškia objekto lokalizacija vandenyje.

Mįslių tekstuose vaizduojamas judėjimas yra labai aktyvus: jis arba kuria nors kryptimi sujungia žemės paviršių, tai yra žiūros tašką, su viršumi (1 atvejis), arba viršus yra užpildytas judėjimo (2 atvejis). 1 atvejis: *Kad atsistočiau, dangų paremčiau (Kelias)* LTR 217/105-43; *Be rankų, be kojų į medį lipa (Apynys)* LMD I 187/218; *Šepetys repetys aukštą pilį pastatys (Grėblys)* LTR 1001/434-10 – judėjimo kryptis yra į viršų; *Eglė pargriuvo per visų svieta, geniai kapoja per visų viekų (Kelias ir arkliai)* LTR 1095/99-14 – judėjimo kryptis iš viršaus žemyn, pereinant į horizontalų erdvės suvokimą. 2 atvejis: *Ant bubino kalno geležiniais jaučiais aria (Avj kerpa)* LTR 2326/183; *Ažuolėlis kankuolėlis, devynšakis devynlapis, viršuj mėnuo teka (Žirnis)* LTR 2971/62; *Juodas jautis dangų laižo (Debesis)* LTR 1058/4-18 – veiksmo lokalizacija yra kažkur aukštai, o pačią judėjimo kryptį galima įsivaizduoti kaip kintančią. Panaši judėjimo kryptis vaizduojama ir tipo *Tėvas negimęs, sūnus pražilęs* versijoje, turinčioje 17 variantų: *Dar tėvas negimęs, o sūnus jau padangėmis laksto (Ugnis ir dūmai)* LTR 5414/15, kur judėjimą galima įsivaizduoti tarsi užpildantį erdvę įvairios krypties vektoriais, bei tipo *Skrido paukštelis pro Dievo namelius ir sako: „Oi Dievulėliau, mano procia dega!“ (Bitė)* LTR 1003/268 variantuose *per dangaus vartus* LTR 3928/16, *pro dangų* LTR 1890/198, *per aukštą kalną* LMD I 702/17, kur judėjimas vėlgi vienakryptis, bet lokalizuojamas aukštai.

Vis dėlto tiek vertikalus, tiek horizontalus erdvės suvokimas grindžiamas ne priešybėmis, o integralumu ir atvirumu: *In dangų skyje, in žemę skyje, vidury ugnis ir vandū (Samavaras)* LMD I 712/1 (turima 20 variantų su *dangum* ir *žeme* ir 24 variantai su *viršuj* ir *apačioj*<sup>2</sup>). Nors mįslių tekstuose kryptys ar pozicijos supriešinamos, tačiau kartu nurodoma, kad jos priklauso vienai visumai (*Čigonka gryčioj, kakos ūlyčioj (Balka)* LMD III 20/90-5; *Gaidys un laktās, žarnās un žemės (Varpu skambina)* LTR 13/188) arba skirtingomis kryptimis juda tas pats veikėjas (cituotoje mįslėje *Į mišką eina...*, kai jis juda į mišką, tai žvilgsnis jį sieja su namais, kai juda namo, žvilgsnis jį sieja su mišku). Kaip tik judėjimas, sujungiantis (ar sukeičiantis) pozicijas, padėties kaitos galimybė dažniausiai iš-

2 Turint galvoje mįslių dviprasmiškumą, labai tikėtina, kad variantus su *viršuj* – *apačioj* galima traktuoti kaip užuominą apie žmogų. Tada, mįslių kūrėjų įsivaizdavimu, jį sudaro du pagrindiniai elementai: ugnis ir vanduo.

reiškia šias mįslių kuriamos erdvės savybes. Mįslių veikėjas nuolatos kur nors eina. Labai dažnai užminimuose vaizduojami įvairias tarpines būsenas, ribas, angas reiškiantys objektai, tų ribų peržengimas, panaikinimas ar tokia galimybė: *per langus išlindo* LTR 1190/280, *per tas akis išlindau* LTR 28/278-5, *šmukšt už durelių* LMD I 727/70, *duris atidaro* LMD I 725/198, *per vartus žiūri* LMD I 482/278, *vartus kilnoja* LTR 190/888, *per tvorą mestas* LMD I 245/3, *plyšys vėpso* LTR 468/198-20, *sėdi ant stogo* LTR 260/379 ir t. t. Su akiračiu glaudžiai susiję mįslių užminimuose nuolat pasirodantys *lauko gale*, *gale lauko*, *pagiry* taip pat nurodo tarpinę, paribio lokalizaciją. (Beje, viename aukščiau cituotos mįslės apie *šermenis* variante vietoj *einu keliu ne keliu* sakoma *einu pagiriu* LTR 4102/255.)

Apskritai mįslėms būdingesnis ne dvimatės, o trimatės erdvės suvokimas. Rutulio apimties, erdvės užpildymo įspūdį sudaro pirmiau pademonstruotas nuolatinis veikėjo judėjimas per įvairias vietas ir skirtingų plotmių kaitaliojimas: *Ritasi kamuolys per aukštus kalnus, per geležinius tiltus (Žirnis per arpa)* LTR 768/598-15. Mėgstama objektą lokalizuoti viduryje (t. y. centre): *Vidury dvaro blynas karo (Mėnuo)* LTR 1116/40; *Tarpu dviejų kalnų be liežuvio bliana (Perdžiant)* LTR 1264/20; *Trijų palų tvartas, vidury baltas (Grikio grūdas)* LTR 1039/175; *Du žiedai, du galai, vidury vinis (Žirklys)* LTR 2146/30-52. Tokį suvokimą kuria ir nuolat pabrėžiamas tam tikro objekto pilnumas, ko nors turėjimas viduje: *Pilnas gurbas raudonų galvijų, vienas juodas įeina ir visus išvaiko (Pečių žarijos)* LTR 1850/1-6; *Be durų, be langų, pilnas namas žmonių (Agurkas)* LTR 1123/24-3; *Stovi pagalys, ant to pagalio kamuolys, aš galiu prisiekti, kad ten yra tūkstantis (Aguona)* LTR 447/97-1. Mėgstamas judesys ir veiksmas yra tas, kuris vyksta ratu arba apima tam tikrą visumą: *Aplink pirtį kiaulių takas (Ant kaklo karoliai)* LTR 406/8-8; *Dešimt vyrų traukia lyną aplink pirdžiaus klaimą (Juosiant diržu kelnes)* LTR 1000/111-2; *Keli tūkstančiai brolių vienu juostu apsijuosę (Šiaudų kūlys)* LTR 1254/94; *Žuvis be grobų visą girią išgriovė (Dalgė)* LTR 1191/79; *Kuprotas senelis visus laukus apkuprinėja (Pjautuvas)* LTR 712/364; *Visos šakos su lizdais, visi lizdai su vaikais (Ažuolas, gilės)* LTR 2971/137. Pilnumo, universalumo kulminacija pasiekama, kai mįslių tekstuose kalbama apie pasaulį: *Maža mergelė visą pasaulį rėdo (Adata)* LTR 3463/125; *Aklas karvelis po visą pasaulį išlaksto (Laiškas)* LTR 2971/134; *Aukso lenta praskilo, visas svietas sukilo (Saulė užtekėjo)* LTR 2325/412-49; *Juoda karvė subliovė, visų sviety išgriovė (Naktis)* LMD I 703/9; *Balta drobulė visą pasaulį užgulė (Sniegas)* LTR 370/120-7; *Baltos žąselės visą sviety aptupia (Sniegas)* LTR 1510/101-24. Taigi mėginama kuriamą erdvę vaizduoti vieningą. T. Civjan, rašydama apie namo vaizdavimą mįslėse, teigia, kad mįslės ne tiek aprašo buitį, siejamą su tam tikra vieta, laiku ir pan., kiek nustato kur kas bendresnius pagrindus, atitinkančius

pasaulio suvokimą. Mokslininkė pabrėžia, kad su mįslėmis žmogus (t. y. vaikas) buvo supažindinamas pradiniame mokymosi orientuotis pasaulyje etape, ir jos skirtos ne įminimui, o išmokimui. Susipažinęs su mįslėmis, žmogus gauna sumą žinių, aprėpiančių ne tik leksemų rinkinį, bet ir jų reikšmių „suvokimą“: mįslių visuma suteikia bendrą įsivaizdavimą apie pasaulio modelį. Ne mažiau svarbu ir tai, kad mįslėse glūdi skirtingų pasaulio modelio fragmentų sutapatavimo vieno su kitu mechanizmas, t. y. galimybė suvokti pasaulio vieningumą, jo elementų ryšius ir sąveiką (Цивьян 1978: 83–84).

Taip atsiskleidžia vienas pagrindinių mįslių erdvės kūrimo principų – apibendrinimas. Jis tarsi nematoma valia persmelkia net tokius kuriamos erdvės niansus, kaip spalva. Galima sugrįžti prie populiariausių versijų sąrašo ir apžvelgti šią, anksčiau atrodžiusią nelabai esminę, erdvės savybę. Iš visų užminimų išrinkus spalvų apibūdinimus, kuriuose specialiai kalbama apie spalvą, paaiškėjo, kad juose minimos tik pagrindinės spalvos: *juoda*, *balta*, *raudona*, įvairūs pilkos spalvos atspalviai (dažniausiai apibūdinantys gyvūnų plauką) ir *žalia*. Gana dažnos yra metalų spalvos (*aukso*, *sidabro*, *geležies*, *plieno*, *vario*), bet jos neretai vartojamos ne tik spalvai, bet ir medžiagiškumui žymėti. Beje, pirmosios trys paminėtos spalvos yra pačios dažniausios. Itin retai aptinkama *ruda*, *mėlyna*, *geltona*, dažnai jos mieliau keičiamos *raudona*, *sidabro*, *aukso* spalva.

Apibendrinimas nėra vien mįslėms būdinga poetinė priemonė, tai ir mąstymo ypatumas gamtos formų įvairovėje išvelgti panašumus, jungiantį pradą, atsikartojančias struktūras: „...Galima suprasti, kaip mitinis mąstymas, nors ir įklimpęs vaizduose, įgauna apibendrinančios galios, t. y. tampa moksliniu: jis irgi naudojasi analogijomis ir palyginimais, net jeigu, kaip ir meistravime, jo kūriniai sudaro iš naujo pertvarkyti elementai, kurių prigimtis, nuėjus kelią nuo instrumentų arsenalo iki galutinės kombinacijos, nė kiek nepakito <...>“ (Lévi-Strauss 1997: 34). Mįslėse apibendrinama koncentruojant informaciją, atsijojant tai, kas atrodo neesminga. Sukuriamas vieningas pasaulis su simetriškai išdėstytomis sferomis: *Pakiekšt pagiryj, čibirikšt vandenyj, trikubilius danguj, martelė pelenuos (Zuikis, varlė, perkūnas, žarija) LTR 37/2076; Kiek ant dangaus žvaigždelių, tiek ant žemės skylių (Rugiena) LMD I 245/64*. Mįslių kuriamo pasaulio erdvę siekiama pavaizduoti kaip visumą, kuri opozicijų suskaidyta į tam tikras susisiekančias, lengvai kaitaliojamas sferas. Čia „visu grožiu“ atsiskleidžia mįslėms būdinga prieštaravimų logika, nes greta apibendrinimo kita varomoji jėga jų poetikoje yra paradoksas. Todėl, kurdamos vieningą, aiškų ir simetrišką pasaulį, mįslės nuolatos primena apie galimybę kirsti ribą ir tą galimybę įgyvendina.

## IŠVADOS

Mįslėse atsiskleidžia egzistencinės erdvės savybės – perspektyva ir ribotas akiratis, tačiau kai kada akiratis praplečiamas, atsiranda ne vienas žiūros taškas. Dažniausiai užminimuose vaizduojami įprasti erdvės objektai, tačiau jie gali turėti ne tik buitinę, bet ir sakralią reikšmę. Tam tikru atžvilgiu visa užminimų erdvė yra sakrali. Net tai, kas atrodo šventvagiška (pvz., *Žemei kloniojas, dangui pasturgali rodo (Svirtis) LMD I 723/56*), priklauso tai pačiai sakralumo problematikai, nes šventvagystę galima suvokti kaip sakralumą su minuso ženklu. Mįslių tekstų erdvė dažnai kuriama panaudojant opozicijas, kurios neretai būna to paties objekto dalys arba yra sujungtos judėjimo, itin svaraus erdvės aspekto. Dėl to mįslių erdvė yra integrali ir atvira, joje itin dažnai vaizduojamos įvairios tarpinės būsenos, ribos ir angos. Mįslėms būdingesnis trimatės erdvės suvokimas, kurį sukuria veikėjo judėjimas aplink, plotmių kaitaliojimas, nuolatos pabrėžiamas objekto pilnumas, ko nors turėjimas viduje. Mįslių poetikai būdinga prieštaravimų logika paveikia ir erdvės kūrimą: čia sąveikauja pagrindiniai principai – apibendrinimas ir paradoksas. Apibendrinant ir atrenkant tik kai kurias savybes, kuriamas vieningo, aiškaus ir simetriško pasaulio modelis, kartu nuolat demonstruojama galimybė kirsti ribas, pažvelgti iš kito taško.

## ŠALTINIAI

- ATU – The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, parts I–III, by Hans-Jörg Uther, *FF Communications*, 2004, No. 284–286.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
- LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas, Vilnius, 1968.

## LITERATŪRA

- Grigas Kazys 1968. Smulkioji lietuvių tautosaka, kn: *Lietuvių tautosaka*, t. 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas, Vilnius.
- Gurevičius Aronas 1989. *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius.
- Kačerauskas Tomas 2007. Laikas ir erdvė: Aristotelis, Kantas, Heidegeris, *LOGOS*, t. 53, p. 45–55.
- Kaivola-Bregenhøj Annikki 1977. Means of Riddle Expression, in: *Arvoitukset / Finnish Riddles*, edited by Leea Virtanen, Annikki Kaivola-Bregenhøj, Aarre Nyman, Pieksämäki.
- Kensminienė Aelita 2002. Lietuvių mįslių reikšmės figūros ir įminimo galimybės, *Tautosakos darbai*, [t.] XVII (XXIV), p. 137–155.
- Kensminienė Aelita 2003. Reikšmės keitimo kryptis mįslėse, *Tautosakos darbai*, [t.] XVIII (XXV), p. 140–151.

- Kensminienė Aelita 2009. Laikas lietuvių mįslėse, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXVIII, p. 109–125.
- Lévi-Strauss Claude 1997. *Laukinis mąstymas*, Vilnius.
- Lieber Michael D. 1976. Riddles, Cultural Categories, and World View, *Journal of American Folklore*, vol. 89, No. 352, p. 255–265.
- Skeivys Rimantas 1997. Lietuviškos mįslės, *Tautosakos darbai*, [t.] VI–VII (XIII–XIV), p. 170–196.
- Sverdiolas Arūnas 1996. *Steigtis ir sauga. Kultūros filosofijos etidai*, Vilnius.
- Vėlius Norbertas 1992. Profesionalusis menas ir mitologija, *Tautosakos darbai*, [t.] I (VIII), p. 174–180.
- Цивьян Т. В. 1978. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок), кн.: *Семиотика культуры. Труды по знаковым системам*, Тарту, p. 65–85.
- Сендерович С. Я. 2008. *Морфология загадки*, Москва.

## Space in Lithuanian Riddles

AELITA KENSMINIENĖ

*S u m m a r y*

On the basis of material of the Lithuanian true riddles, or “object” riddles, the author describes motives composing the space of the world created in the riddles, shows the main principles of constructing its space and the nature of the space created. The riddles reveal peculiarities of the space of human existence, namely, the perspective and the limited horizon; still, the horizon may be broadened sometimes, introducing several points of view. The most popular spatial objects found in the whole corpus of riddle questions are presented in the article, illustrating the fact that most commonly, the ordinary space is depicted. Nevertheless, its objects can acquire sacral meaning besides the everyday one. The number of the motives is limited; the images are tried out and unified. Space in the riddle texts is frequently created employing oppositions, which as a rule comprise parts of the same object or are interconnected by movement. Therefore space in the riddles is integral and open. In their questions, objects signifying various intermediate positions, limitations or openings are especially frequent. The tridimensional space perception is more typical for the riddles, created by circular movement of the character, shifting of planes, the constantly emphasized fullness of the object or containing of something inside. The contradiction-based logic, so typical for the riddle poetics, affects the construction of space as well: the chief principles at play here include generalization and paradox. The image of solid, clear and symmetrical world is created, at the same time constantly demonstrating the possibility of crossing the boundaries and altering the perspective.

Gauta 2010-11-04